

élnek. Világítanak a fekete térben. A koponya alatt a gerinc – az eleven test erősáramainak vezetője: *csak úgy ropogtak benne a csigolyák és lüktetett a vér, de a ropogtakra a kirothadt rimel, s a szétpergő gazdátlan csigolyákat, mert Jékely lidérces képzelete a föld alatt is megtalálja a csakis neki valót, felfűzi egy kígyó vagy egy gyökér.*

A verszáró két strófa zavartalan remeklés. Aligha tudatosan (nem is illene Jékelyhez), valami belső készítésre, kényszerre, felhangosítja a versben kezdettől hallható két- (vagy több-) szólamúságot. A nőtestre, a húsrabőrre sóvár *szegény kéz* az eleven emberé, de a *nem mozdulhatsz meg ott* a (már-már nem is képzeletben) föld alatt enyészőé. Úgy érezzük (ez a költészet ereje), hogy ez is, az is jelen idejű. A két szólam, amely korábban hol összefonódik, hol szétválik, itt szinte egyszerre szól. S megint, akárcsak az első versszakban, a mesés képzelet, a majdnem mesenyelv, egyszerre játékos és komoly: *S ti lábaim, sebes, vad agaracskák*, valami sajgó tündöklést ad az olyan hatásosan megidézett elmúlásnak, egyszersemind baljós árnyékot vet létünkre. Hogy kerül a versbe, a verscsináló tudatba ez a bizarr *agaracskák*? Legszívesebben azt mondanám: valaki súg Jékelynek, verse mögött egy ellenőrizhetetlen irracionális tartomány van. Aztán, a strófa közepén megint két tündökletes kép: *akik leányok lábát szorították / s felhők alá rúgtátok fel a labdát*, a testi szerelem és az enyedi kollégium. Hozott anyag, ez a kép ott van a NAGYVAKÁCIÓ AZ ENYEDI KOLLÉGIUMBAN zárószakaszában: *Jer, kiskomám, puffantsuk jó magasra / sáros labdánkat: mint sötét pecsét, / üljön nyoma a tetőtől araszra, / s ne marja le se jég, se víz, se év!*, s rá az olyan beidegzett mozdulattal lefelé terelt, elsötétülő folytatás, *legyen ott akkor is, mikor a labdánk / már régesrég elvitte a patak, / legyen ott akkor is, mikor hanyattág / fekszünk ki tudja hol a föld alatt...* Beidegzett mozdulat? Hadd tegyem gyorsan hozzá: sem ebben, sem abban a versben nincs egy cseppnyi rutin, kimódolt szenvelgés, túlhabzó érzelem. Színjáték sem. Ilyen volt Jékely kedélye, váratlan váltásokkal tele. Aztán a zárósor, az *örökre megmereszt a síri hapták!* Hogy az elnyűtt, ódon zengésű síri után, ráadásul a vers végére, odateszi ezt az osztrákból honosított, másféle helyzetekhez illő *haptákot*. Alvajáró biztonsággal hárítja el a kínálkozó pátoszt. Ezzel a katona-szóval megtöri a versívet, leejti a hangot, de eretnek versbe hívásával csak láthatóbbá, jelenvalóbbá teszi a csontvázat. Sokan egyneműnek, erdélyiesen ékesnek érzik stílusát, pedig, mint itt is, meg-megtöri köznapias, prózai, majdnem szleng szavakkal vagy éppen tudományos szakkifejezésekkel. Mert ehhez is értett Jékely.

Tóth Krisztina

AZ ENYÉSZET ÍNYENCE

Jékely Zoltán olyan költő, akit az ember fiatalon azért szeret, mert az ifjúkorban lelkünkben annyira erős fájdalmas, nosztalgikus érzéseket szólaltatja meg, hiszen folyton az idővel, az elmúlással foglalkozik, később, idősebb korában pedig azért kedvel, mert Jékely valójában egy gyerek szemével látja a világot: érthetetlen, szorongató víziók és furcsa részletek összességének. Költészete félreismerhetetlen, kesernyés összhangzatban olvasgatója össze az alkatához közel álló elődök hangját. Kosztolányi alkonyati fényben

fürdő édes halálvágyát, Somlyó Zoltán szomorú, számkivetett dalolását sajátos szómágiával hangolja bizarrá. Verseinek jellemzően elégikus tónusát (ELHAGYOTT OTTHONOK SIRATÁSA, ÚJ ÉVEZRED FELÉ, ENYEDEN ŐSZ VAN, STRÓFÁK RÉGI ŐSZÖKRŐL, VASÁRNAPI ÁHÍTAT, csak hogy néhány jellemző verset kiragadjak) ellenpontozza a dévaj nyereség, a halál, a bomlás, a pusztulás képeinek szinte erotikus burjánzása. Mindig a múlt időről, a megsemmisülésről beszél, időnként naturalisztikus, önkínzó pontossággal, időnként balladisztikus hangon. Meglepő, hogy sokszor már viszonylag fiatalon úgy szólal meg, mint ha az öregkori verseit írná. A FUTBALLISTÁK írásakor például még csak harmincas évei elején járt. Manapság szinte pályakezdőnek számítana! A versben viszont egy ifjúságtól, sőt, végső soron az élettől búcsúzó férfi hangja szólal meg, az öregedő, visszatekintő költőé. Déruított pasasnak nevezi magát a vers zárlatában. A *déruított* jelző ebben a versben hangzásával rímel a *széliüöttre*, vagyis a bénára, tehetetlenre, aki kívülállóként szemléli az új nemzedék örömét, és a futball döngő hangjára is, de felbukkan másutt, más versében is: az IFJÚKOROM KALANDJAI-ban és a GYÖNYÖRŰ ŐSZ-ben például a határ déruított. Talán azért is olyan kedves szava ez Jékelynek, mert a halál fagyától megérintett, fogyatkozó erejű, ősz költő póza eredendően közel áll költői alkatához: költészetének csúcspontjai mind-mind halálversek. Sőt, azt lehet mondani, hogy Jékely valóságos sírspecialista. Hadd idézzek néhányat az enyészet képeiből:

„*Füicska hájcsil, már nem karikázik, / nem lesz többé az ágy alatta nedves. / Sírján dongó dohog, giliszta mászik / s nagy pille repdes.*” (EGY CSALÁD NYUGHELYÉN.) „*Súlyuk alatt a deszka majd bezúdul, / homloka, melle horpad, mint papír.*” (A SZÉPSÉG PUSZTULÁSA.) „*És zsong a víz, mohos kövön és ősz lókoponyákon, / nagy halakon, / halottakon és felpuffadt kutyákon.*” (A MAROSHOZ.) „*Fürödtünk-é annyit a vad vizekben, / hogy a föld őrlésében ne kívánjuk, / a nyitott szemmel úszás örömét?*” (KIRÁNDULÁS.) „*És felcsapott valami furcsa szag, / szaga félig humusszá vált madárnak.*” (RIGÓTEMETÉS.) „*Néztem az eget egy sírban*” (AZ ÉG JÁTÉKAI).

A természeti táj, a zubogó vizek, a horgászhelyszínek, az élettől harsogó és lényektől hemzsegó erdők sokszor csak tükörképei és színes ellenpontjai a föld alatt bomló másik világnak. A szerző röntgenszeme az élő testen mindig a végső szerkezetet látja átderengeni (MŰZEMLÁTOGATÁS). Szinte rögeszmésen foglalkoztatja az anyag, mintha a halálról való szüntelen beszéddel mágikus ellenszerét keresné az elmúlásnak. A nála alig idősebb Dsida Jenő rokona ebben, csak jóval nyersebb nála. A szavakkal való táltos varázsolás és a groteszk képek viszont időnként a *Nyugat* harmadik nemzedékének másik tagjával, Weöressel is rokonítják. A MOZIBAN, HATÉVESEN felütésében például úgy bűvészkedik, dobálja egymás után a szavakat: „*Hullala, hullala, / szól Fánfuri fekete fája*”, a ZENGŐ NEVEK-ben pedig különös felsorolással indít „*Hadrév, / Sáronberke, / Kalota-Szentkirály*”, de mindjárt az első strófát úgy zárja, hogy „*Nevetek ki mondhatná ki szebben, / mint én az emlékezés áhitatában.*” A lényeges különbség tehát, hogy Jékely mindig, minden versében hangsúlyozottan alanyi költő.

Francia és művészettörténet szakon végzett az egyetemen, ezért egyáltalán nem meglepő, hogy verseit átítatja a modern francia költészet hatása is. Barátja és kortársa volt a francia költők antológiáját összeállító Rónay Györgynek, Gyergyai Albert pedig tanította őt az egyetemen. A francia szimbolizmus és a szürrealizmus egyaránt érződik lírájában. Jules Supervielle hatása mellett (NAPLEMENTE A TENGEREN, PALACKPOSTA) a nála jóval korábbi, attitűdjében vele mélyen rokon Jean Moréas szellemhangjára gondolok itt elsősorban. Jékely ÉJFÉLI SÍRÁS című verse így kezdődik: „*Sír a lélek az éjszakában, sír a mécs az elhagyott síron*”. Moréas pedig így indítja a NEVER MORE című versét: „*Le gaz pleure dans la brume, Le gaz pleure, tel un œil*”.

Jékely a nyugatosoktól megöröklött, sokszor jambikus strófákat különössé hangolta: töredezett, nyugtalanító, álomszerű képei átszivárogtak a mai költészetbe is. Átitatták a versstudatunkat, részünkké váltak. Költészete, „*mint lelke eldugott örök boroknak*”, titokzatos árnyalatokban ragyog fel a kortársi olvasónak.

Várad Szabolcs

MIÉRT EGY JÉKELY-KÖTET?

– kérdezte főszerkesztóm. De igazából nem kérdés volt, hanem felszólítás. Ez lehetne a címe annak, amit Jékelyről írhatnak – írjak! – a századik születésnapjára. Értettem, mire céloz: van egy versem, a RÉGI HOLMI, és abban egy sor: „*Az asztalon egy Jékely-kötet.*” Miért Jékely? És mit keres a kötete abban a lakásban, ahol a vers játszódik? Most látom csak, hogy a lakás berendezéséről nem is derül ki egyéb. Hogy miért? Messzebről kell nekifutnom.

Mint a legtöbben, én is utánzással kezdtem a versírást. A *Nyugat* nagyjai bővöltek el. Kosztolányi-, Tóth Árpád-, Babits-versekkel próbálkoztam, aztán jött Füst Milán, majd Weöres Sándor. És persze József Attila. Amikor kezdtem jobban beletanulni a szakmába, telibe talált Pilinszky kötete, a HARMADNAPON. Hogy a szorításából szabaduljak, vagy tíz évig kerültem a kötött formákat, a jambikus mértéket. Egyébként is úgy láttam akkoriban, egy húron pendülve nemzedékem nem egy kitűnő tagjával, Petrivel és Tandorival mindenekelőtt, hogy e kinőtt ruhákban vézna madárijesztők volnánk, amelyet rángat a szél, de madár ugyan egy se retteg. A nagy nyugatosoktól örökölt formakincset a zsemben rejtegettem, és egy-egy csillogó darabkát magánérdekű, alkalmi, komolytalan versikékben rakosgattam hozzá.

Már a negyvenhez közeledtem, amikor rá mertem szólni magam, hogy megpróbáljak komolyan is *szép* verset írni, olyanfélét, mint az a költészet, amibe kamaszkoromban beleszerettem. Volt ebben némi ijedtség is. A környező világ kedélytelenül sivár szorongatása meg a saját szorult belső érzelmi helyzetem hirtelen konkrétabb szorítássá változott. A koszorúerek szorultak, szűkültek, és rászorítottak arra a felismerésre, hogy zsugorodik a zsugori idő, ami egy bonyolult szabályokkal megkötött versfajtának, egy villanellának lett az egyik refrénje. Aztán egyéb kötött formák is sorra kerültek.

Sokat merítettem az álmaimból akkoriban. Álomból lett a RÉGI HOLMI is. Már maga az álom költői volt, mégpedig a romantikus fajtából. Az utca kihalt, senki se jár ott. Mintha Heine írta volna, vagy akár Poe. Éjszaka van, és egy titokzatos háznak az emeletén, tudtam, ott rejtőzik a régi nagy szerelem lelke, a fiatalságom öröknek hitt lobogása, minden, amiben otthon lennék. Először csak rangrejtve merem megnevezni: a régi holmi. Csakhogy az ajtó be van falazva, az erkélyen át lehetne csak bejutni. Ember seholy, csak egy macska. Aztán egyszer csak benn vagyok. Benn van a macska is. Kikergetem az erkélyajtón. (Nagyon jelképes macska. A legjobb barátom szerelmébe szerettem bele,